

FERİT EDGÜ ROMANINDA BİREYLEŞME SERÜVENİ

Mutlu Deveci

- Sosyal yaşama ait unsurların yönlendirici niteliği, sanatçıların yapıtlarına da biçim ve içerik yönünden farklı alanlar açar. Kapsam ve sınırları belirlenmiş bir dünyanın/yaşamın dışına çıkmak ve yaşanan dünyanın anlamlandırılmayan yanlarına o güne dek alışılmamış, denenmemiş yazınsal biçimlerle müdahale etmek isteyen (Gümüş, 2010: 42-43) 1950 Kuşağı sanatçılarından Ferit Edgü, şiir, öykü, roman, deneme, aforizma ve tiyatro türlerindeki yapıtları ile yazma edimini yaşam savaşımına dönüştüren bir sanatkârdır.

Romanlarında, birey(leşme) aşamasındaki kahramanlarının varoluş durumlarını, düşünsel ve eylemsel tepkiler şeklinde sanatsal bir yanıta dönüştüren Ferit Edgü, özgünlüğünü ve farklılığını, kurgu dünyasına sinen anlatım tekniğinde belirginleştirir. Resim ve güzel sanatlara olan ilgisi ve minimalist sanatçı kişiliği ile Ferit Edgü, öykülerinde olduğu gibi romanlarında da yalın ve saydam bir üslûp yaratarak az sözle çok şey anlatmayı tercih eder. Bu seçiminde okurun düş gücüne duyduğu inancın etkisi büyüktür. Bir olguyu büyüterek derinleştirmek; böylece dilsel ve düşünsel sınırlılıkları aşmak çabası, yazınsal düzlemdeki temel amacdır (Çinili, 2022: 52). Yazar, iç ve dış gerçekliklerle oluşturduğu romanlarında bireye ve topluma ait bütün göndermeleri dil aracılığıyla kurar. Düşteki gerçeğin, gerçekteki düşün aynasında yansımaları bulan romanları, bir varoluş ve bireyleşme sesinin söze dönüşümüdür.

Ferit Edgü'nün romanlarında temel hareket noktası, "birey"dir. Bireyi düşüncenin odak noktası yapan yazar, sosyal gerçekçi bir anlayış ile dış gerçeklikler değiştirilmeden toplumsal değişimin yaşanamayacağına inanır. Toplum içindeki bireyi anlattığı kadar bireyin bünyesinde barındırdığı toplumu da yansıtan Ferit Edgü, bireyleşme sancısı çeken insanların varoluş durumlarını yansıtır. Bu insanların dünyayı, bir labirent olarak algılayışını belirginleştirirken onların

“an”lık durumlarını “şimdi ve burada”-lık ile ilişkilendirerek metne taşır. Bu açıdan fiziksel ve düşünsel yokluğa sürüklenen bireylerin verilmişlikler karşısındaki açmazlarını dilsel/varoluşsal çözümlerle bütünler.

Hakkâri'de Bir Mevsim romanında olduğu gibi bilgelere özgü bir bakışla, anlayan, anlamlandıran ve bunları titizce kurarak sürekli yenilenen bireyleri ile Ferit Edgü, kahramanlarının iç dünyasını -kendilik bilinci ve değerler düzleminde- önceleyerek verir. Gündelik yaşama ait gerçeklikleri; soyut-somut, düş-gerçek, fotoğraf-kurgu boyutunda yansıtması, hem anlatı kişilerinin “kendi oluş”larına ait görünümüleri sezdirmek hem de derinlikli bir dünya yaratmak isteminden kaynaklanır.

Ferit Edgü, bireyin çelişki ve çatışmalarını, pozitif ya da negatif düşüş görünümünde metnin dünyasına dâhil eder.

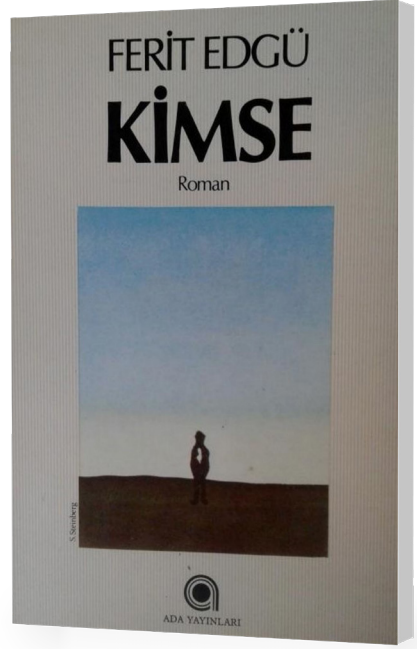
Romanlarda, bozulma, çürüme ve yozlaşmanın yok edici etkisi altında bunaltı, hiçlik, çaresizlik, olanaksızlık ve iletişimsizlik kaynaklı yalnızlık yaşayan kişiler, umut/suzluk sarkacında savrulurken olumsuzluklara başkaldırmanın da bilincindedir. Kendine, çevreye ve dünyaya yabancılaşan roman kişileri, düşünsel ve eylemsel başkaldırıda bulunarak dünyanın/yaşamın saçmalığına karşı arayış merkezli tepkileri ile dikkat çeker. Toplumsal rol giydirimleri ile kuşatılan bu kişiler, özgürlük dışı bir yaşam sürerken sosyal adaletsizlik ve ona kaynaklık eden yozlaşmanın da etkisi altındadır.

Öz yaşam öyküsel unsurları evrensel göndergeler boyutunda metnin dünyasına taşıyan Ferit Edgü, “dünyadalık”ı, yaşanmış deneyimlerden yola çıkarak “Ben” merkezli bir yolculuk görünümünde dile getirir. *Hakkâri'de Bir Mevsim* romanında geçirilen bir mevsimlik süre, yazarın, varlığa ve yaşama bakış açısını değiştirir. Başka bir gerçeklik içinde, insan olgusunun farklı görünümüleri ve durumları ile yüzleşmek, romandaki ufku genişletir. Kendinden dışa, bireyden topluma doğru yönelen bu bakış açısı, roman başkışısı O'nun, kendini bulma ve tamamlama yönünde ilerlemesine olanak tanır. Ferit Edgü'nün öğretmen olarak bulunduğu Hakkâri'de, insan gerçeğinin bir başka boyutunu görerek yön değiştirmesi, kendi ifadesiyle 33 yaşında yeniden doğmasını (Edgü, 2003: 31,32) sağlar. Bu bağlamda, onun yazın yaşamını; *Oluşum Dönemi*ni takiben, *Hakkâri'den Önce* ve *Hakkâri'den Sonra* (Deveci, 2012:20) şeklinde incelemek,

yazınsal anlamda da bu dönüşümün algılamasına yardımcı olacaktır. Hakkâri sonrası yazdıklarında, bireyi merkeze alan yazının yerini, bireyselliğini yitirmeyen, yitirmemeye çalışan bir yazarın diğer insanlarla buluşması ve toplum ile bireyin bir bütün oluşturmaya bırakır (Edgü, 2003: 33). Evrenselin ulusal ve bireysel olan ile sentezlenmesinde Doğu yolculuğu, hem üst anlatıcı konumuyla yazarın hem de anlatı kişisi konumuyla Ben'in dünyadaki varlığını keşfederek kendi oluşunu gerçekleştirmesine aracılık eder.

Ferit Edgü'nün roman türündeki ilk eseri *Kimse*, fiziksel mekân olarak köyde geçmesine, köy ve köylüyü anlatmasına rağmen bir köy romanı değildir. Öz yaşam öyküsel öğeleri ile bireyleşme sürecinde kendilik bilincine ait bir sorgulayışın dile getirilmesi şeklinde kurgulanan *Kimse*, “entelektüel bir roman” (Edgü, 2003: 15) özelliği gösterir. Romanda, geçmiş ve şimdi düzleminde kendini keşfetmeye çalışan bireyin tinsel arayışları yansıtılır. Yazar, *Kimse*'deki kurmaca dünyanın sınırını, “anlatmanın olanaksızlığını, gerçekliğin değişkenliğini, roman sanatının olanaklarını ve olanaksızlıklarını, romanın içinde göstermek istedim.” (Edgü, 1979: 10) şeklinde ifade eder. Romanın entrik kurgusunu, “Özne”yi, içe dönük sorgulamalarla yeniden kavrama ve adlandırma çabası oluşturur. Kendi oluş sürecini yaşayan başkişinin içsel konuşmalarını/monoloğunu, niyete bağlı olarak iki kişilik bir diyalog hâlinde somutlayan yazar, “bir monolog’un diyalog’a dönüştürülmesi çaba(lama)sı” (Edgü, 1999 (a): 5) içerisindedir. İki ana bölüm hâlinde sunulan *Kimse*'de; berrak, giderek, saydam bir dil yaratmaya çalışan Edgü, bir kişinin değil bir sesin dilini, bir ses kadar saydam dil kurmayı (Edgü, 2001: 69) başarır. Tiyatro sahnesindeki seslerin diyalogu niteliğindeki roman; ben-öteki; bilinç-bilinçaltı-bilinçdışı çatışmalarının birey, toplum ve evren düzleminde çözümlenmesi mahiyetindedir. Eserini, Heideggeriyen ve Lacan-vari bir düşünce ile “dil varlığın evidir” nosyonu üzerine oturtan yazar, “Kim-ise”yi, “Ben kendi kişisel tarihimle özelde neyim?” (Nalbantoğlu, 1997: 46) sorusuna muhatap eder. Böylelikle eserde, “benlik ve öteki”; “kimlik ve varlık” olarak bir dil yaşantısı ortaya çıkarır.

Kimse'de adı belirtilmeyen Hoca başkişi/ Birinci Ses, verilmişliklerle sınırlanan varlığını; çatışma, çelişki, hayal kırıklığı ve bunalımları ile kurmaya çalışır. Varlığını konumlandırmaya çalıştığı ve birey oluşun/bireyleşmenin

sancılarını çektiği “ayırt etme olarak bilinen bu süreci” (Campbell, 2000: 28) aşma gayreti içerisinde yapıcı ve yıkıcı değişimler yaşar. Yine bu süreçte bireysel ve toplumsal iletişimsizlik ile karşı karşıya kalır. Kahramanın sonsuz yolculuğundaki “erginleme” (Campbell, 2000: 115) döneminde parçalanmış Ben’ini tamamlamak, yenilemek ister. Fakat “Saçma ve iğrenç bir evrenle ve serseri, biçimlenmemiş, çarpılmış bir bilinçle yüz yüze gel(ir).” (Sartre, 1999: 45). Romanda ontik bir yapılanma ile “öğretmen” olma durumundan “öğrenciliğe” geçiş, başkişinin yenilenme gayretinin göstergesidir. Bu açıdan dış dünyadaki yokluklar ve varlığın hiçliği, bireyleşme sürecinin yönlendirici işleviyle romanın entrik kurgusuna yön verir.

Öz yaşam öyküsel nitelikleri ile *O/Hakkâri’de Bir Mevsim*, Yıldız Ecevit’in deyiimiyle bir başyapıttır ve romanda, realizm-idealizm, naturalizm-spritualizm, düş-gerçek, bilinç-bilinçaltı ve içgüdüler-toplumsal baskı kutupları birbirine karışır, yetkin bir bileşime ulaşır (Ecevit, 1992: 106). *Kimse*’deki içe dönük bakış, bu romanda dışa çevrilir. Düş mü yoksa bir kaza sonucu mu bu dağ başına/Doğu’ya, sürüklendiğini bilemeyen roman başkişisi/O, kendini bulma serüveninde kimlik sorgulaması yapar. Çünkü burada, zor şartların hâkim olduğu, başa çıkılmaz bir doğa ile baş başa kalmış, bir dağın tepesinde yaşama tutunmaya çalışan kültürel anlamda dış etkilerden uzak bir grup insan ile yaşamak zorunluluğu doğmuştur. Anlatıcı buradaki olumsuz şartlara bağlı yaşamların tanığı olmaktan çok, bir birey olarak onların dert ortağı konumundadır. Yolu, bir kaza sonucu, o dağlara düşmüş olan anlatıcı, aslında kendini bir kaza sonucu karlı bir dağ başında bulan bir denizcidir. Dolayısıyla yabancıların yabancısidir. Ama ortak dil, sözcüklerin ötesinde vardır. Bu açıdan aynı dili konuşmayan insanlar da anlaşılabilir diyen Hakkâri’nin anlatıcısı (Edgü, 2003: 75,76), buradaki yolculuğunu erginlenme ve geriye dönüş ile tamamlar. Mekândaki kimliğini sorgularken “bir kazazede mi?”, “bir sürgün mü?”, “bir mahkûm mu?” (Edgü, 1999 (b): 20) olduğunun cevabını arar. “Ben” yerine “O” olmanın sancılarını “yaban/cı olmak” boyutunda algılar. İsim-içerik ilişkisi açısından romanın adı olan “O”, aynı zamanda çözülüş içerisindeki roman başkişisinin de adı olur. Yolculuğunun gidiş-dönüş sürecinde Hoca/Ben/O, içsel bir devinim yaşayarak, devam olmanın bunaltısı ile karşı karşıya kalır. “Gönüllü sürgün”lük döneminde “teknesi kayalara çarpıp bat(an)” (Edgü, 1999 (b): 19) bir kaptan gibi umutsuzluğa kapılır ve denizin değişkenliğinden çok bu dağ başının değişmeyeninde değişen olur.

Minimalist kurgusu ile *Eylülün Gölgesinde Bir Yazdı* romanı, sosyolojik göndergeler açısından bir dönemin olduğu kadar giderek bir toplumun aynası gibidir.. Çerçeve vaka ile kurgulandırılan roman, iki bölüm hâlinde sunulur. “Çakır’ın Öyküsü” adlı birinci bölüm, başkişi Çakır’ın 31 fotoğraf karesi şeklinde düzenlenir ve başkişinin yaşamına ait veriler sunar. Bu açıdan *Eylülün Gölgesinde Bir Yazdı*, bir nevi “foto-roman”a dönüşür. İkinci bölümde ise, başkişi Esat ve norm karakter Kını’nın yozlaşmış düzendeki varoluş mücadelesi yansıtılır. “Giriş” ve “Ara” bölümlerinde öykünün oluşum aşaması, öyküleme zamanına ait izlenimlerle aktarılır.

Toplum tarafından dışlanan insanların farklı görünümünün anlatıldığı eserde, bireylerin duyguları ve olaylar damıtılır, yalıtılır. Fotoğraf nesnelliğinde yaşama tutulan bir ayna niteliğindeki roman, somut gerçeklikler ile imgenin büyüünün bütünleşmesi gibidir. Eserin, fotoğraftan foto-romana ve romansı bir metne dönüşümündeki devinimsel yapısı, biz içindeki “ben”in öznelliğini de ortaya çıkarır niteliktedir.

Yazar, öz yaşam öyküsel nitelikleri olan bir öyküyü, yazıya aktarma ve okurla paylaşma noktasında tereddüt yaşadığını belirtirken çocukluk dönemine ait bu öyküyü, Çakır’ın “ölümünden kırk yıl sonra olsa da” (Edgü, 1997: 15-16) paylaştığını belirtir. Çakır, yazarın çocukluk dönemine ait anılarında biriktirdiği simgesel bir kişi/likdir. Yalnız, kimsesiz ve çaresizlik içerisindeki Çakır, “Birinci Bölüm”ün norm karakteri durumundaki ben anlatıcının, dış dünya gerçekleriyle yüzleşmesine aracılık eder. “Aileden biri” (Edgü, 1997: 15) olma vasfına rağmen Çakır’ın diğer insanlarla iletişim kuramayarak içe çekilişini, yokluklar ve olanaksızlıklar içerisindeki mücadelesini içselleştiren yazar, karakterinin öyküsünü roman türünün imkânları içerisinde aktarmak/paylaşmak istediğini söyler.

Yaşamın içinde var olan, fakat diğer insanlar tarafından fark edilmeyen Çakır’ın öyküsü, elde kalan “tek fotoğraf” (Edgü, 1997: 16) üzerinden metne taşınır. Yazar, “tek” olan bu fotoğraftan 31 fotoğraf düşler ve kahramanın öyküsünü düzenler. Fotoğraf tekniğinin objektifliğinde subjektif bir öykü çıkaran yazar, düşlenen fotoğrafların sözcüklere aktarımı ile “I. Bölüm”ü oluşturur. İkinci bölüme -“Su Testileri”ne- (Edgü, 1997: 55) geçmeden önce “Ara” başlıklı bölümde yazar, kendi konumunu bir kez daha belirginleştirir. Bu bölümde Çakır’ın öyküsünü, “yıllar önce bir sabah Boğaz vapurunda tanıştığım yaşlı bir adama borçlu” (Edgü, 1997: 51) olduğunu söyleyerek kurgunun öyküsünü anlatır. ‘Yarı-itibar’ı olan bu bölüm, eserin kurgusal oluşumuna yer verir.

Olay birimlerinin nedensellik ilişkisi ile vaka yaratmayı değil; dış gerçekliklerin farklı durumlarına dayalı olarak anlatmayı tercih eden Ferit Edgü daha çok öykücülüğü ile bilinir. Dili ve modern anlatı tekniklerini kullanmadaki başarısını romanlarında da gösteren yazar, anlatım tekniği ve kurgu bakımından özgün niteliklere sahip romanları ile dünyaya/yaşama, bırakılmış/atılmış

insanların varoluş ve bireyleşme serüvenlerini “kendi oluş” bağlamında açım- lar. Bunu gerçekleştiren; iç monolog, iç diyalog, diyalog ve bilinç akışı tek- niklerinden yararlanır. Roman kişilerini psikolojik tahliller yerine kendi ko- nuşmalarıyla tanıtmayı, gösterme metodu tercihi ile ilgilidir. Gündelik yaşa- mın nesnel gerçekliklerini ise, anlatma yöntemiyle aktaran yazar, bu yöntem ile bireylerin sıradan eylemlerini serimler. Gösterme ve tasvir yöntemlerine daha çok mekân ve kişi tanıtımları ile eşya-insan ilişkisinde başvurur.

Edebî estetik açısından göstergelerle simgesel konuşma tekniğini başarıyla kullanan Edgü’nün biçim-içerik bağdaşımını öncelediği romanlarında metin içi ve metin dışı göndergeler dikkat çeker. Somut gerçekliği en kısa, en öz, en yalın şekilde dile getirmeyi amaçlar. Varoluş ve bireyleşme çabasının ana mat- ris olduğu romanlarında, yaşamın saçmalığı karşısında “kendi oluş”una tu- tunmaya çalışan karakterlerin görünüşleri; yalnızlık, çaresizlik, farkındalık, iletişimsizlik, kaçış/anlam arayışı, değerlere dönüş, yabancılaşma, başkaldırı, ölüm ve sosyal adaletsizlik izlekleri etrafında şekillenir.

Romanlarındaki anlatı kişilerini, yabancılaştıkları somut dünya ve bu dünya- daki varoluş durumları şekillendirir. Bireyleşme serüveninde seçim ve sorum- lulukları ile varolmaya çalışan, tek yazgısı özgürlük ve ölüm olan bu kişiler, verilmişlikler karşısında çaresiz ve olanaksızdır. Bilinç ve bilinçdışı düzlemin- de gel-gitler yaşamalarına neden olan bu durum, onları, bunalıma sürükler, yabancılaştırır. İletişimsizlikleri oranında yalnız kalan bu kişiler, kendilerin- den, başkalarından ve dünyadan kopar. Saçma olanda kendilik değerleriyle tutunmaya çalışmaları yersiz-yurtsuzlukları ile açımlanır (Deveci, 2018: 46). Ayrıca bu kişiler, varlık ve yokluk/hiçlik düzleminde içe dönük, karamsar ve umutsuz görüngüleri ile sorgulayıcı ve aykırı tiplerdir.

Kimse ve O/Hakkârî’de Bir Mevsim’de, Doğu ve Doğu’ya ait mekânlar; kendini bulma, tanıma ve tanımlama çabalamasını gerçekleştirmesinde rol oynar. Mekân-insan bağdaşımını işlevsel nitelikler ile donatarak metne taşıyan Fe- rit Edgü, bu yöntem ile bireyin “şimdi ve burada”lığını öznelleştirir. Dünyaya atılmışlığını duyumsayan birey için mekân, bir sürgün yeri, labirent ve kaos ortamıdır. Bu anlamda yazarın romanlarındaki mekânlar da kendi olmanın sancıları içerisindeki anlatı kişilerinin olumsuz varoluş durumlarını yansıtır niteliktedir.

Kaynaklar

Campbell, Joseph, *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*, çev.: Sabri Gürses, Kabalcı Yay., İs- tanbul 2000.

Çinili, Çağla, “Mutlu Deveci ile Ferit Edgü Yazını Üzerine”, (Söyleşi), *Ecinniler*, (Dos- ya: *Beyaz Mürekkep: Ferit Edgü*), Ocak-Nisan 2022, S 13-14, s. 46-53.

Deveci, Mutlu, *Ferit Edgü Varoluş ve Bireyleşme*, Sel Yay., İstanbul 2012.

Deveci, Mutlu, “Ferit Edgü’nün Romancılığı ve Romanlarında İzleksel Yönelimler”, *Notos*, (Dosya: *Ferit Edgü Yalınlığın Derinliği*), S 69, Nisan-Mayıs 2018, s. 41-46.

- Ecevit, N. Yıldız, *Kurmaca Bir Dünyadan*, Gündoğan Yay., Ankara 1992.
- Edgü, Ferit, “Ben Gerçekteki Düşle Düşteki Gerçeğin Yazarıyım. Düşsüz İnsanın Yarını Yoktur”, *Milliyet Sanat*, (324), 21, Mayıs 1979, s. 10-11.
- Edgü, Ferit, *Eylülün Gölgesinde Bir Yazdı*, Yapı Kredi Yay., İstanbul 1997.
- Edgü, Ferit, *Kimse*, Yapı Kredi Yay., İstanbul 1999 (a).
- Edgü, Ferit, *O/Hakkâri’de Bir Mevsim*, Yapı Kredi Yay., İstanbul 1999 (b).
- Edgü, Ferit, *Yazmak Eylemi*, Yapı Kredi Yay., İstanbul 2001.
- Edgü, Ferit, *Sözlü/Yazılı*, Dünya Yay., İstanbul 2003.
- Gümüş, Semih, *Modernizm ve Postmodernizm, Edebiyatın Dünü ve Yarını*, Can Yay., İstanbul 2010.
- Nalbantoğlu, Hasan Ünal, *Patikalar: Martin Heidegger ve Modern Çağ*, İmge Yay., Ankara 1997.
- Sartre, Jean Paul, *Varoluşçuluk (Existentialisme)*, çev.: Asım Bezirci, Say Yay., İstanbul 1999.